

Zofia Sokół

*Czasopisma organizacji kobiecych w Polsce
(w latach 1989–1999)*

Powstawanie po wyborach czerwcowych 1989 roku różnego rodzaju związków, stowarzyszeń i organizacji kobiecych oraz ich organów prasowych jest zjawiskiem nowym i mało znanym. Nie było w Polsce tradycji funkcjonowania wielu organizacji kobiecych, toteż społeczeństwo ich nie dostrzegało. Przez prawie pół wieku działały w Polsce następujące organizacje kobiece: Liga Kobiet (od 1950 r.), Koła Gospodyń Wiejskich (od 1957 r.) oraz Sekcje Kobiece związków zawodowych, które, chociaż miały charakter masowy, to jednak nie odegrały większej roli politycznej. Ich głównym zadaniem była aktywizacja kobiet w miejscu pracy, jak również działalność oświatowo-wychowawcza wśród kobiet, organizowanie kursów kroju, szycia, gotowania i pieczenia itp., kobiety nie miały żadnego wpływu na kierowanie państwem i dostępu do władzy. Nie było żadnych organizacji pozarządowych, nie było też wielu czasopism organizacji kobiecych. Liga Kobiet wydawała własny biuletyn „Nasza Praca” oraz pismo Komitetu do Spraw Gospodarstwa Domowego w Warszawie pt. „Gospodarstwo Domowe”, a podejmowane próby wydawania czasopism społeczno-kulturalnych kończyły się przejęciem pisma przez Robotniczą Spółdzielnię Wydawniczą „Prasa”¹. Koła Gospodyń Wiejskich, poza rubrykami w ogólnej prasie ludowej lub przeznaczonej dla wsi, nie prowadziły odrębnej działalności wydawniczej, podobnie jak Sekcje Kobiece związków zawodowych.

¹ Liga Kobiet powstała po rozwiązaniu Społeczno-Obywatelskiej Ligi Kobiet działającej w latach 1945–1950. W latach 1950–1989 wydawała następujące czasopisma: „Poznajemy Prawdę” (1949–1953), „Nasza Praca. Biuletyn Informacyjny ZG Ligi Kobiet” (1950–1956) i po wznowieniu pod inną redakcją od 1957 do 1990 r. z dodatkiem: „Komitet Gospodarstwa Domowego Radzi” (1983–1989); „Ja i Mój Dom” (1959); „Gospodarstwo Domowe. Biuletyn” (1958–1989); „Zwierciadło” (1957–1960 i od 1982 do 1990); „Ty i Ja. Magazyn Ilustrowany ZG Ligi Kobiet” (1960–1970).

W latach 1989–1990 po zmianie systemu politycznego w Polsce powstały warunki społeczno-organizacyjne i prawne do zakładania związków, organizacji i stowarzyszeń, w tym także kobiecych, i w połowie 1989 roku funkcjonowały już 244 organizacje, związki, stowarzyszenia, fundacje rządowe i pozarządowe, wyznaniowe i feministyczne, zawodowe i fachowe, a wiele z nich prowadziło aktywną działalność wydawniczą².

Prezentowana praca jest poświęcona działalności wydawniczo-prasowej organizacji kobiecych tworzonych licznie w ostatniej dekadzie XX wieku, z odniesieniem do historycznej genezy tego zjawiska.

Za czasopisma organizacji kobiecych zostały uznane wszystkie wydawnictwa ciągle: biuletyny oraz periodyki ideowo-programowe o charakterze społeczno-kulturalnym, pisma zawodowe i fachowe, organizacji żeńskiej młodzieży harcerskiej, wyznaniowe: katolickie i chrześcijańskie, feministyczne, organizacji pozarządowych. Za wydawcę – czyli organizacje kobiece uznano związki, stowarzyszenia, fundacje, federacje, kluby, grupy związkowe i partyjne o charakterze ideowym, bądź gospodarczym, które podjęły działalność wydawniczą.

Praca została oparta na faktach znanych z autopsji, a także na obserwacji rozwijającego się ruchu kobiecego i jego wydawnictw, dzięki wykorzystaniu istniejących informatorów, jak również bezpośrednich kontaktów (osobistych i telefonicznych) z działającymi organizacjami kobiecymi, głównie z Ośrodkiem Informacji Środowisk Kobiety „OŚKA”, Centrum Kobiet, Centrum Promocji Kobiet, Społecznym Komitetem Organizacji Pozarządowych, jak również spotkań i korespondencji z redakcjami ich czasopism³. Pomocne w zbieraniu materiałów były coroczne konferencje tematyczne lub sympozja naukowe, w czasie których prezentowano książki i periodyki wydawane przez te organizacje. Wykorzystano miesięcznik Ośrodka Informacji Środowisk Kobiety – „Kalendarium Wydarzeń OŚKI” ukazujący się regularnie od 1997 roku i podający na bieżąco informacje o imprezach, wydarzeniach w kraju i na świecie, szczególnie dotyczące spraw społecznej sytuacji kobiet. „Kalendarium” podaje również informacje o nowościach wydawnictw ciągłych. Posłużono się także *Katalogiem prasy polskiej*, chociaż nie uwzględnia on większości prezentowanych tytułów, gdyż o wielu nie ma informacji, innych zaś, np: biuletynów, nie uznaje za czasopisma⁴. Dokładniejsza pod tym względem jest

---

² A. A. Teutsch, *Indeks organizacji kobiecych w Polsce*. Warszawa, OŚKA, 1998.

³ *Informator o organizacjach i inicjatywach kobiecych w Polsce*, red. M. Jagiełło, wyd. 3, Fundacja Centrum Promocji Kobiet, Warszawa 1997; „Informator” dokumentuje i opisuje 94 organizacje, które nadesłały ankiety i wiadomości o swojej działalności.

⁴ *Katalog prasy polskiej*, Uniwersytet Jagielloński. Ośrodek Badań Prasoznawczych, Kraków 1991/92, 1993–1994; od 1995 *Katalog mediów polskich* (1996, 1997, 1998).

Bibliografia wydawnictw ciągłych nowych, zawieszonych i zmieniających tytuł sporządzona na podstawie egzemplarza obowiązkowego wpływającego do Biblioteki Narodowej i wydawana jako dodatek do *Przewodnika Bibliograficznego*⁵.

Wykorzystano również egzemplarze czasopism znajdujących się w Bibliotece Narodowej w Warszawie, Bibliotece Jagiellońskiej w Krakowie, Bibliotece „OŚKI”, jak również w zbiorach własnych gromadzonych pieczołowicie od 1989 roku.

Statystyka czasopism

Ustalono ogółem 67 tytułów czasopism wydawanych przez organizacje kobiece. Datę ukazywania się nowych tytułów w poszczególnych latach ilustruje tabela 1:

Tabela 1. Czasopisma organizacji kobiecych (1989–1999)

Rok	Wydawcy – rodzaje organizacji kobiecych						Razem
	Katolickie	Chrześcijańskie	Feministyczne	Prorządowe	Zawodowe	Inne	
II poł. 1989	–	1	1	–	–	–	2
1990	1	–	–	–	–	–	1
1991	1	1	–	–	2	–	4
1992	1	–	–	–	18	–	19
1993	2	1	3	–	3	3	12
1994	–	–	–	4	3	1	8
1995	–	–	1	1	4	–	6
1996	1	–	–	1	2	1	5
1997	–	–	2	2	–	–	4
1998	–	–	2	2	–	–	4
1999	–	–	2	–	–	–	2
Razem	6	3	11	10	32	5	67

Źródło: Obliczenia na podstawie autopsji, bibliografii i katalogów

Powyższa tabela wskazuje, że na ogólną liczbę 67 tytułów składało się 9 czasopism wyznaniowych (6 katolickich i 3 chrześcijańskie); 11 – feministycznych; 10 – prorządowych (w tym 2 społeczno-kulturalne i naukowe, 2 – organizacyjne i 6 – zinów); 32 – zawodowe, głównie biuletyny Okręgowych

⁵ *Bibliografia wydawnictw ciągłych, nowych, zawieszonych i zmieniających tytuł*, Biblioteka Narodowa, Warszawa 1989–1999.

Izb Pielęgniarek i Położnych oraz 5 tytułów innych. Typologia czasopism wymienionych w tabeli 1 przedstawiała się następująco: 1 dwutygodnik, 19 miesięczników, 7 dwumiesięczników, 23 kwartalniki, 17 o nieregularnym okresie ukazywania się.

Dzieje wydawców – organizacji kobiecych w Polsce

George Berkeley powiedział, że „wszystko co jest, wyrasta z tego, co było”, a zatem warto prześledzić, kiedy i jak powstawały organizacje kobiece w Polsce, oraz jakie wydawały czasopisma. Od czasu rewolucji francuskiej 1789 roku, ogłoszenia równości społecznej i zniesienia przywilejów stanowych, kobiety francuskie wystąpiły z żądaniem praw dla siebie: „Kobieta urodziła się wolną i pod względem prawnym równą ma być mężczyźnie” – głosiła „Deklaracja Praw Kobiety”, wzorowana na „Deklaracji Praw Człowieka-Obywatela”⁶. Domagano się dostępu kobiet do uniwersytetów na równi z mężczyznami, dopuszczania do urzędów i zajmowania stanowisk publicznych, do odznaczeń, wyróżnień itp. „Jeżeli kobiecie przysługuje prawo oddawania głowy na szafocie, to tym samym winna mieć prawo wstępu na trybunę” – głoszono po ścięciu Marii Antoniny – królowej Francji.

„Deklaracja Praw Kobiety” zapoczątkowała ruch kobiecy we Francji, powołano organizację, która wydawała pierwsze feministyczne pismo zatytułowane „L'Observateur Feminin”. Zgromadzenie Narodowe w 1793 roku zniosło prawo kobiet do zrzeszania się w związki i organizacje, zabroniło kobietom uczestnictwa w zgromadzeniach mężczyzn, a przywódczynię – Olimpię de Gouge i panią Roland – aresztowano i ścięto na gilotynie. Ale po ich bohaterkiej śmierci pozostała idea, tym żywsza i droższa kobietom, im bardziej była prześladowana. Idea szybko rozprzestrzeniła się po całej Europie. Powstawały liczne tajne i półjawne organizacje kobiece o podłożu feministycznym, rewolucyjnym, kulturalnym i oświatowym. W Polsce z powodów politycznych mogły powstawać tylko organizacje tajne, najczęściej związane z powstaniami narodowymi. W okresie powstania listopadowego działała tajna organizacja „Samaritanki”, która wydawała czasopismo pod tym samym tytułem. W okresie Wiosny Ludów działały „Entuzjastki”, w czasie powstania styczniowego – „Piątki”, „Klaudynki” lub „Klementynki”. Po klęskach powstań narodowych organizacje te uległy rozwiązaniu, a ich przywódczynie osadzone były w więzieniach, wywożone na Sybir lub musiały wyjeżdżać z kraju – na emigrację.

⁶ D. Wawrzykowska-Wierciochowa: *Od prądki – do astronautki. Z dziejów kobiety polskiej, jej pracy i osiągnięć*, Warszawa 1963, s. 152–155;

Ponowny wzrost zainteresowania działalnością organizacyjną wśród kobiet datuje się od lat osiemdziesiątych XIX wieku, gdy powstał tajny ruch oświatowy w postaci Latającego Uniwersytetu dla Kobiet, Kobięcych Kół Oświaty Ludowej, Czytelni dla Kobiet, Kół Kobiet Korony i Litwy – tajne trójzaborowe organizacje zrzeszające kobiety, głównie nauczycielki. Z tych organizacji wyróżnił się ruch narodowo-chrześcijański, feministyczny, socjalistyczny. Przyspieszenie rozwoju i różnicowania się ruchu kobiecego nastąpiło po ogłoszeniu przez papieża Leona XIII bulli „*Rerum novarum*” w 1891 roku. Zaczęły się wówczas tworzyć katolickie związki zawodowe jako przeciwstawienie się klasowemu związkowi zawodowemu, które miały tzw. „dobudówki kobiece” w postaci sekcji. Powstały liczne organizacje katolickie, jak np. Chrześcijański Związek Zawodowy Służby Domowej w Warszawie, Polski Związek Niewiast Katolickich, Stowarzyszenie Świętej Zyty we Lwowie i Krakowie, Katolicki Związek Kobiet Pracujących w Poznaniu i inne. Najwięcej organizacji zrzeszało służbę domową – najbardziej popularny zawód kobiecy w XIX wieku i w okresie dwudziestolecia międzywojennego. Służące były najniższą stojącą w hierarchii społecznej grupą zawodową, ale dla wielu dziewcząt ze wsi zawód ten był jedyną drogą awansu społecznego i spełnienia aspiracji życiowych. Czasopisma dla służących stanowiły główny podręcznik nauki dla tego zawodu. W Krakowie ukazywał się „*Przyjaciel Sług*”, który potem przekształcił się w „*Głos Dziewcząt Polskich*”. Liczne „*Pracownice Polskie*”, „*Pracownice Katolickie*”, „*Niewiasty Polskie*” i „*Niewiasty Katolickie*” powstawały we Lwowie, Krakowie, Poznaniu i Warszawie. W Poznaniu powstało nawet Zjednoczenie Towarzystw Kobięcych Oświatowych na Rzeszę Niemiecką, które wydawało kilka tytułów czasopism: „*Pracownica*” – organ Związku Kobiet Pracujących, „*Gazeta dla Kobiet*”, „*Ognisko Polek*” i wiele innych tytułów.

Z ruchem chrześcijańsko-narodowym współpracowało Zjednoczenie Ziemianek Polskich skupiające kobiety wywodzące się ze średniej i dużej własności ziemskiej. Organizacja ta, początkowo tajna, potem jawna, miała charakter patriotyczno-katolicki o strukturze trójzaborowej. Centralnym czasopismem był „*Świat Kobięcy*”, potem „*Polski Łan*”, a od 1908 roku „*Ziemianka – Organ Zjednoczenia Kół Ziemianek Polskich*”.

Na przełomie XIX i XX wieku powstał kobiecy ruch socjalistyczny i socjaldemokratyczny – Organizacja Kobiet związana z Polską Partią Socjalno-Demokratyczną Galicji i Śląska, która wydawała „*Robotnicę*”. Dwutygodnik poświęcony sprawom kobiet pracujących zawodowo”. W Warszawie również ukazywała się inna „*Robotnica*” wydawnictwo PPS, natomiast na Śląsku Cieszyńskim „*Głos Kobiet*”. Organ PPSD. Pismo poświęcone sprawom kobiet pracujących”.

W ostatniej dekadzie XIX wieku powstał we Lwowie ruch feministyczny związany z postępowym ruchem demokratycznym, którego członkinie domagały się zniesienia ograniczeń prawnych, obywatelskich i ekonomicznych kobiet, jak również dostępu kobiet na uniwersytety. Pierwszym czasopismem feministycznym był „Przedświt. Dwutygodnik dla Kobiet”, wydawany we Lwowie w latach 1893–1896, a po jego zamknięciu zaczął wychodzić główny organ Związku Równouprawnienia Kobiet – „Ster. Dwutygodnik dla Spraw Wychowania i Pracy Kobiet”, w 1907 roku przeniesiony do Warszawy, gdzie ukazywał się do wybuchu pierwszej wojny światowej. Do czasu odzyskania niepodległości organizacje feministyczne wydawały 23 tytuły czasopism.

Najwięcej organizacji kobiecych i ich organów prasowych powstało w okresie dwudziestolecia międzywojennego, gdy w 1918 roku kobiety zyskały prawa obywatelskie. Ogółem w dwudziestoleciu działało ponad 50 różnych związków i stowarzyszeń kobiecych, zgrupowanych w zjednoczeniach lub komitetach o zbliżonych zadaniach i programach. Wydawały one 164 tytuły różnego rodzaju czasopism samoistnych wydawniczo, bądź dodatków do prasy codziennej. I tak na przykład Związek Pracy Obywatelskiej Kobiet skupiał kilka organizacji o wspólnym rodowodzie i zbliżonym programie i wydawał 20 tytułów czasopism, w tym „Pracę Obywatelską” i „Prostą Drogę” o charakterze ogólnopolskim.

Narodowa Organizacja Kobiet wydawała 14 tytułów dla rozbudowanej sieci ogólnopolskiej, głównym organem był „Głos Polski”. Współdziałający z nim ruch chrześcijańsko-społeczny skupiał kilkanaście organizacji NOK i wydawał 38 tytułów czasopism, w tym „Gazetkę dla Kobiet”, „Życie Kobiet”, zamienione potem na „Współczesne Życie Kobiet”. Koła Gospodyń Wiejskich – patronackie i samoistne (skupiające 3 organizacje) – wydawały 19 tytułów czasopism z „Przodownicą” na czele. Ponadto ukazywały się pisma organizacji związanych z ruchem ludowym PSL, SL, ZMW RP „Wici”. Rozwijały się również organizacje i czasopisma lewicy społecznej: Centralny Wydział Kobiety PPS wydawał „Głos Kobiet” oraz kilka lokalnych czasopism efemerycznych i dodatków. Obok tego istniała Organizacja Kobiet Pracujących, nie związana z żadną opcją polityczną, która wydawała 15 różnych tytułów⁷.

W czasie okupacji nie brakowało organizacji kobiecych. Z podziemną Armią Krajową związana była Wojskowa Służba Kobiet, Narodowa Organizacja Kobiet, Związek Kobiet Ruchu Miecza i Pług, Organizacja Harcerska, a przede wszystkim najliczniejszy i najbardziej znany Ludowy Związek Kobiet,

⁷ Z. Sokół, *Prasa kobieca w Polsce w latach 1945–1995 (Wstęp)*, Rzeszów 1998, s. 29–45.

który wydawał 18 tytułów czasopism podziemnych z „Żywią” na czele⁸. Ogółem w czasie okupacji kobiecych ukazywały się 34 tytuły konspiracyjnej prasy organizacji kobiecych.

Po wojnie w latach 1945–1946 ujawniły się kobiece organizacje podziemne, bądź też reaktywowały w postaci kilkunastu związków lub stowarzyszeń wydających własne czasopisma, jak np.: Społeczno-Obywatelska Liga Kobiet, z „Kobietą Dzisiejszą” na czele, Polskie Stowarzyszenie Kobiet z Wyższym Wykształceniem, Liga Kooperatystek, Harcerstwo Żeńskie, Organizacja Rodzin Wojskowych i inne, które przystąpiły do działalności wydawniczej, publikując biuletyny organizacyjne. Jednak w 1948 roku organizacje te rozwiązano, a wydawanie czasopism zawieszono.

Przez cały okres PRL działała w Polsce Liga Kobiet i od 1957 roku Koła Gospodyń Wiejskich oraz Sekcje Kobiece związków zawodowych. Liga Kobiet oprócz nazwy nie miała nic wspólnego z przedwojenną Ligą Kobiet, jak również ze Społeczno-Obywatelską Ligą Kobiet, działającą w latach 1945–1949/50⁹. Została założona w marcu 1950 roku decyzją Biura Politycznego KC PZPR i miała być „pasem transmisyjnym decyzji i uchwał PZPR do szerszych rzesz kobiecych”, gdyż taki zakres zadań otrzymała. Kilkakrotne próby wydawnicze podejmowane przez Ligę w postaci tygodnika „Zwierciadło”, magazynu miesięcznego „Ty i Ja”, kwartalnika „Ja i Mój Dom” nie powiodły się, a tytuły zostały przejęte przez RSW „Prasę”. Po stanie wojennym w 1982 roku organizacja powróciła do dawnej nazwy: Liga Kobiet Polskich i ponownie

⁸ Z. S o k ó ł, *Konspiracyjna prasa kobieca w latach okupacji hitlerowskiej w Polsce*, w: *Literatura, prasa, biblioteka. Studia i szkice ofiarowane Prof. Jerzemu Jarowieckiemu*, red. J. Szocki i K. Woźniakowski, Kraków 1997, s. 179–193; T a ż, *Działalność prasowa Ludowego Związku Kobiet w latach 1942–47*, „Zeszyty Prasoznawcze” 1995, nr 3–4, s. 94–108.

⁹ Liga Kobiet swymi korzeniami sięga 1913 r., gdy Iza Moszczeńska powołała w Królestwie Ligę Kobiet Pogotowia Wojennego. Podobna organizacja powstała w Krakowie pod nazwą Liga Kobiet NKN Galicji i Śląska pod kierunkiem Zofii Moraczewskiej. Obie Ligi miały na celu tworzenie zaplecza frontowego Legionom Polskim J. Piłsudskiego. W 1917 r. Ligi te połączyły się, tworząc Ligę Kobiet Polskich – organizację propiłsudczykowską. Po rozłamie w 1928 r. z Ligi wyłonił się Polski Związek Pracy Obywatelskiej Kobiet i osobno – Liga Kobiet, która wchodziła do Rady Narodowej Polek i w skład Unii Polskich Związków Obrończyni Ojczyzny. Po wybuchu drugiej wojny światowej członkinie Ligi Kobiet brały udział w ruchu oporu w Armii Krajowej, prowadząc wywiad, łączność, kolportaż tajnej prasy. Brały udział w tajnym nauczaniu, w ratowaniu dzieci zamojskich, w powstaniu warszawskim w Wojskowej Służbie Kobiet. W lutym 1945 r. Liga Kobiet ujawniła się, ale nie otrzymała zezwolenia na jawną działalność. Członkinie przeszły do Stronnictwa Demokratycznego, PPS lub były poza wszelką organizacją. Zob. L. Ś l i w i ń s k a: *Z dziejów Ligi Kobiet Polskich Pogotowia Wojennego (1913–1918)* i *Ligi Kobiet Polskich (1915–1944)*, Sulejówek 1947, rkps, AAN sygn. 32; B. D o b r o w o l s k a, *Liga Kobiet Polskich (1915–1933)*, Warszawa, 1960, rkps AAN sygn. 32; Z. M o r a c z e w s k a, *Pamiętniki, Archiwum Moraczewskich*, sygn. 71 AAN w Warszawie.

zaczęła wydawać „Zwierciadło” jako swój organ prasowy. Trwało to do lutego 1991 roku, gdy wydawnictwo przejął PZH „Universal” S.A. Od tego czasu Liga Kobiet Polskich nie prowadzi działalności wydawniczo-prasowej.

Wspomnieć jeszcze należy o czasopismach społecznego ruchu związkowego NSZZ „Solidarność”, przy którym w latach 1980–1981 tworzyły się Sekcje Kobiecte. Szacuje się, że przynajmniej cztery miliony kobiet brało udział w działalności nowego Związku¹⁰. Przed stanem wojennym nie wykształciła się niezależna prasa kobieca związana z „Solidarnością”. Po wprowadzeniu stanu wojennego w grudniu 1981 roku wiele działaczek „Solidarności” internowano i osadzono w obozie w Gołdapi, gdzie metodą „somizdatową” wydawano prasę codzienną i czasopisma ideowo-programowe¹¹. Codziennie ukazywał się „Informator” (łącznie wyszło 147 numerów), obok niego wychodziły czasopisma społeczno-kulturalne „Internowinka”, „Wielki Post”, „Druty”, „Refleksje” i „Droga”. Pisma te ukazywały się do lipca 1982 roku, do czasu rozwiązania obozu w Gołdapi, liczącego ponad 480 internowanych kobiet. Działaczki „Solidarności”, które uniknęły aresztowania i internowania, przeszły do działalności podziemnej. Podziemna prasa kobieca związana z „Solidarnością” powstała w Bydgoszczy – „Amazonka” i we Wrocławiu – „Samarytanka”. Czasopisma te ukazywały się do połowy 1985 roku¹².

Czasopisma organizacji feministycznych

Największy rozwój kobiecych organizacji feministycznych nastąpił w latach 1989–1990, gdy do Łaski Marszałkowskiej wpłynął projekt ustawy o zakazie aborcji. Rozpoczął się proces zakładania różnych, nieformalnych jeszcze związków kobiecych, a od połowy 1990 roku, już organizacji. W pierwszym okresie, jeszcze nieformalnym, zaczęły tworzyć się samorzutnie związki kobiece: „Ruch Samoobrony Kobiet”, „Ruch na Rzecz Obrony Praw Kobiety”,

¹⁰ S. Penn, *Tajemnica państwowa. Kobiety w Solidarności*, „Pełnym Głosem” 1994, nr 2 (jesień), s. 3–5; A. Jawłowska, *Za szklaną ścianą. Raport o obozie odosobnienia w Gołdapi*, Wydawnictwo Niezależne 1982, b/w, mps, s. 17 i nast.

¹¹ Technika „somizdatowa” polegała na tym, że sporządzano numery pism z tego „co było pod ręką”. Pisano ręcznie, naśladując druk. Układ graficzny strony czasopisma przypominał kolumny druku gazety, dwu- lub trzyłamowy. Wykonywano również ręczne ilustracje i rysunki. Zob: A. Jawłowska, *Za szklaną ścianą...*, s. 12.

¹² „Józefa Kamińska” (Władysław Chojnacki), *Bibliografia publikacji podziemnych w Polsce (13 XII 1981 – VI 1986)*, Paris 1988, s. 165; A. Murche-Kikut, *Unabhagige Periodika aus Polen 1976–1990. Bestand-Katalog*, Bremen 1992; D. Cecuda, *Leksykon opozycji politycznej (1976–1989)*, Warszawa 1989, s. 194; N. Gąsiorowska, *Wspomnienie z Gołdapi*, rkps, s. 1–8.

„Ruch Obrony Kobiet” i inne. W Bydgoszczy w maju 1989 roku, a następnie w Toruniu powstały organizacje pod nazwą „Godność Kobiety”, w Poznaniu – „Ruch na Rzecz Obrony Praw Kobiety”, w Szczecinie – „Szczeciński Kolektyw Feministyczny”. Organizacje powstawały w tych miejscowościach, gdzie wcześniej działały Sekcje Kobiecte NSZZ „Solidarność”, które uległy rozwiązaniu, bądź tam, gdzie znalazły się były „Gołdapianki”, zwane także „Internistkami”. Niezależnie od nich zaczęły powstawać młodzieżowe organizacje feministyczne, które przystąpiły do działalności wydawniczej, publikując ziny. I tak „Szczeciński Kolektyw Feministyczny” wydawał „Czarną Sukę... Pismo Wszystkich Dziewczyn Wyzwalających się i Wyzwalanych”; w Poznaniu – „Ruch na Rzecz Obrony Praw Kobiety” wydawał „Matkę-Bolkę” z podtytułem: „Niezależne Mini-Pismo Feministyczne” o częstotliwości „kwartalnicy”. Z innych zinów wymienić należy wydawaną w Radomiu „Feminę Wkrent”, w Siedlcach „Asmodeusza” oraz cykl „Dyskryminacja”, a w Poznaniu – „Nawojkę”. Obok zinów powstały trzy czasopisma społeczno-kulturalne o charakterze naukowym: „Pełnym Głosem”, „Kobiecym Głosem” i „Zadra. Pismo Feministyczne”. Aktywność wydawniczą feministycznych organizacji kobiecych w Polsce w latach 1989–1999 ilustruje tabela 2:

Tabela 2. Czasopisma organizacji feministycznych (1989–1999)

Tytuł, podtytuł, częstotliwość	Wydawca miejsce wydania, rok	Redaktor
Czarna Suko...Pismo Wszystkich Dziewczyn Wyzwolonych, Wyzwalających się i Wyzwalanych (niereg., zin)	Szczeciński Kolektyw Feministyczny, 1989	Małgorzata Wójcik
Pełnym Głosem. Kwartalnik Nieregularny (Pismo społeczno-kulturalne i naukowe)	Fundacja Kobiecta „eFka”, Kraków 1993–1998	Sławomira Walczewska, Beata Kozak
Matka Bolka. Niezależne Mini-Pismo Feministyczne (kwartalnica, zin)	Polskie Stowarzyszenie Feministyczne, Poznań 1993	Dorota Czekalska, Hanna Radziejewicz
Femina Wkrent „Lato '93” (kwartalnica, zin)	Amnesty International Stowarzyszenie, Radomsko 1993	Barbara Rochowska
Nawojka. Akademicki Kurier Kobiecy. Pismo bezpłatne (niereg., zin)	Interdyscyplinarny Zespół Badawczy Kobiet przy Uniwersytecie im. A. Mickiewicza w Poznaniu, Poznań 1995.	Monika Węgierek
Furia Pierwsza. Czasopismo literacko-naukowe (niereg.)	Stowarzyszenie OLA-Ogólnopolskie Feministyczne Archiwum Lesbijskie, (Warszawa) 1997.	Olga Stefaniuk

cd. tabeli 2

Tytuł, podtytuł, częstotliwość	Wydawca miejsce wydania, rok	Redaktor
Dyskryminacja (cykl zinów o następujących tytułach: 1: Dyskryminacja; 2: Modliszka; 3: Wiedźma (niereg., zin)	Anarcho-Feminist-Deuck-Punk. Radykalna Grupa Anarcho-Feministyczna Siedlce 1997	Elwira Chruściel
Pagina (niereg., zin)	Koło Polonistyczne „Pagina”, Olsztyn 1998	Maja Kwiatkowska
Vacula (niereg., zin)	(Brak danych) 1998	brak danych
Kobięcym Głosem (kwartalnik)	Stowarzyszenie Kobiet Aktywnych i Twórczych, Wrocław 1999	Agnieszka Geranin
Zadra. Pismo feministyczne (kwartalnik literacko-naukowy).	Fundacja Kobięca „eFka”, Kraków 1999	Sławomira Walczewska +zespół

Źródło: Ustalono na podstawie bibliografii prasowych i autopsji

Czego ziny dotyczyły, jakie idee upowszechniały? Feministyczne ziny starały się obudzić w dziewczętach i młodych kobietach odruch buntu i chęć przeciwstawiania się dyskryminacji, pobudzić do walki z zaistniałymi skostniałymi układami patriarchalnymi, jakie funkcjonują w społeczeństwie. Starały się obudzić świadomość, że kobiety w Polsce są dyskryminowane, że w życiu społecznym istnieje seksizm, na co przyzwalają stereotypy obyczajowe. Demaskowały istotę systemu patriarchalnego, w którym męska dominacja uniemożliwia wprowadzenie jakichkolwiek zmian na rzecz kobiet. Podkreślały, że musi nastąpić samoświadomienie kobiet i dopominanie się o swoje prawa, prawa człowieka-kobiety. Do tych pierwszych pisemek kobiecych pisywali również mężczyźni, a nawet wchodzili w składy redakcyjne. Byli to mężczyźni młodzi, którzy popierali programy ruchu kobiecego, rozumieli ich bunt i zgadzali się z tym ruchem.

Obok zinów ukazały się trzy czasopisma społeczno-kulturalno-naukowe. Pierwsze z nich – to nieregularny kwartalnik pt. „Pełnym Głosem” pod redakcją Sławomiry Walczewskiej i Beaty Kozak. Zaczął wychodzić w Krakowie od 1993 roku i ukazywał się do końca 1998 roku. Numer pierwszy był poświęcony sprawom tworzącego się ruchu feministycznego, działalności Sekcji Kobiecych NSZZ „Solidarność”, ocenie działalności Ligi Kobiet – jedynej ideowej organizacji kobiecej w PRL. Obok niej funkcjonowały jeszcze Koła Gospodyń Wiejskich. Numer drugi (jesień 1994) był poświęcony „Kobietom w Solidarności”, wspomnieniom uczestniczek obozów internowania kobiet w Gołdapi i Darłówku, zawierał również oryginalną twórczość obozową, literacką i wspomnieniową, jak również ocenie polskiego ustawodawstwa pod kątem praw kobiet. Dalsze numery były bardziej ogólne, o treści bardziej uniwersalnej, rozwijały zapoczątkowaną w numerze pierwszym dyskusję: „Polski feminizm – jest, czy

go nie ma?”, zawierały rozważania na temat różnic w budowie mózgu kobiety i mężczyzny, biologii płci, wpływu na politykę, jak również „teologię feminizmu”. Ostatni, piąty numer „Pełnym Głosem” był poświęcony stuleciu kobiet na uniwersytetach – jako słuchaczek i jako pracownic naukowych – stanowił pokłosie sympozjum naukowego na ten temat zorganizowanego w Krakowie w 1997 roku. Obok tematów wiodących, stanowiących główną zawartość numeru, każdy z nich zamieszczał szkice, felietony, krytykę literacką, przeglądy piśmiennictwa – książek, filmów, omawiał dzieła sztuki, jak również zawierał informację o bezrobociu kobiet, o postępującym ubożeniu kobiet w naszym kraju. Kontynuację tego pisma stanowi „Zadra. Pismo feministyczne” wydawana przez Fundację Kobiecą „eFka” w Krakowie. „Zadra” proponuje czytelniczkom nową, bardziej otwartą formułę pisma, jest adresowana do wszystkich osób, niezależnie od płci, do tych, którzy interesują się sytuacją kobiet w Polsce i nowymi ruchami kobiecymi w Polsce i w Europie. Do osób, „które lubią zagłębiać pod podszewkę stereotypów i utartych opinii i myśleć samodzielnie” – jak pisze we wstępie Sławomira Walczewska. Z kolei Anna Nacher dopowiada: „Jaka będzie «Zadra»? Zadziorna, przekorna i niepokorna? Owszem. Będzie zadzierać ze wszystkimi? Niekoniecznie: «Zadra» jest pomyślana przede wszystkim jako miejsce do mówienia o sprawach dotyczących kobiet tu i teraz. Interesujące są dla nas i wzorce kulturowe, które są dla kobiet często jak ciasny gorset, i ich przejawy we wszystkim, co słyszymy i widzimy”. Numer pierwszy zamieszczał ponadto wypowiedź Olgi Tokarczuk na temat pism kobiecych z prawdziwego zdarzenia, Kinga Dunin dzieliła się swymi uwagami na temat pornografii, Beata Kozak dopominała się o nagrodę Złotego Zęba dla byłego ministra Kazimierza Kapery, a Hanna Janowska pisała o tym, co by było, gdyby Kopaliński był kobietą, czyli o losie kobiet twórczych, zwierzał też opowiadania Dacia Morainiego i Joyce Carol Oates.

Trzecim tytułem o charakterze społeczno-kulturalnym i literackim jest kwartalnik „Kobiecym Głosem” – organ Stowarzyszenia Kobiet Aktywnych i Twórczych we Wrocławiu. „Celami tegoż Stowarzyszenia są: integracja kobiet wyróżniających się pozycją zawodową, społeczną oraz stworzenie środowiska opiniodawczego i opiniodawczego, podnoszenie świadomości i tożsamości kobiet, promocja kobiet o znaczącym statusie społecznym, propagowanie idei różnorodnych ruchów kobiecych” – czytamy w numerze pierwszym z czerwca 1999 roku. „Przemiany społeczne, jakie nastąpiły w ostatnich latach, uderzyły przede wszystkim w rodziny o średnich i niskich dochodach, a wśród nich w kobiety i dzieci. Patriarchalne państwo nie umie wywiązać się z obowiązku ochrony i pomocy najslabszym” – czytamy w pierwszym numerze „Kobiecym Głosem”. „Polskie kobiety zarówno prawnie, jak i w rzeczywistości są traktowane przedmiotowo i instrumentalnie. Ich wartości wewnętrzne są lekceważone. Odmawia się im miejsc pracy, nie dba o rozwój osobowości, spycha na margines życia pu-

blicznego [...]. Mężczyźni decydują w imieniu kobiet, albo milczeniem lekceważąco pomijają nasze problemy” – o czym świadczy odrzucenie projektu ustawy o równym statusie kobiet i mężczyzn. W takiej sytuacji trudno nazwać Polskę „krajem w pełni demokratycznym”, dlatego też już najwyższa pora: „musimy obudzić się z letargu. Obecnie jedynym sposobem uzdrowienia naszego społeczeństwa jest autentyczne partnerstwo w każdej dziedzinie życia zawodowego, społecznego, politycznego, a szczególnie rodzinnego, gdzie matka i ojciec powinni jednakowo partycypować w utrzymaniu rodziny i wychowywaniu dzieci” – domagało się pismo w następnym, drugim numerze.

Oprócz już wymienionych ukazuje się w Polsce jedyne pismo dla lesbijek pt. „Furia Pierwsza” – organ Ogólnopolskiego Archiwum Lesbijskiego „OLA” o charakterze literackim. Publikuje „wyniki badań prowadzonych przez organizację na temat obszaru zjawiska lesbianizmu w Polsce”, ujmuje to zjawisko w historii, w sztuce i literaturze – czytamy w informacji o promocji tegoż pisma. Dotąd ukazały się trzy numery, ostatni, dwujęzyczny angielsko-polski był poświęcony w dużej mierze prawom lesbijek jako prawom człowieka-kobiety w kontekście 50 rocznicy uchwalenia Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka.

Czasopisma organizacji pozarządowych

Po wyborach czerwcowych 1989 roku i zmianie systemu politycznego w Polsce zaczęły powstawać organizacje pozarządowe¹³. Pierwszą była Demokratyczna Unia Kobiet powołana przez działaczki Stowarzyszenia „Pro Femina”, Grupy Kobiet Ruchu 8 Lipca, Rady Kobiet OPZZ, Ligi Kobiet Polskich i Ruchu Samoobrony Kobiet w Bydgoszczy pod przewodnictwem Danuty Waniek. Od samego początku Demokratyczna Unia Kobiet występowała „przeciw dyskryminacji kobiet, niszczeniu środowiska życia człowieka, ostracyzmowi politycznemu, bezrobociu”, a domagała się „równości szans kobiety i mężczyzny, szerokiej możliwości awansu zawodowego kobiet oraz opowiadała się za ich pełnym udziałem w życiu politycznym”¹⁴.

W latach 1990–1993 powstało 75 nowych organizacji kobiecych pozarządowych, co roku przybywa nowych i na koniec 1998 roku ich liczba zamyka się cyfrą 244¹⁵. Działają one w federacjach liczących od kilku do kilkunastu różnych

¹³ Na podstawie „Prawa o stowarzyszeniach”. Dziennik Ustaw RP nr 20 z 10 kwietnia 1989, poz. 104.

¹⁴ *Vademecum partii i ugrupowań politycznych*, Warszawa 1990, s. 11–12; *Informator o organizacjach i inicjatywach kobiecych w Polsce...*, s. 12–14.

¹⁵ A. A. Teutsch, *Indeks organizacji kobiecych w Polsce...* zawiera informacje zestawione na podstawie ankiet nadesłanych przez organizacje kobiece do OŚKI oraz rozmów telefonicznych i kontaktów bezpośrednich.

związków, jak np.: Federacja na Rzecz Kobiet i Planowania Rodziny skupiała 8 różnych organizacji, Federacja Klubów Kobiet Aktywnych Zawodowo – 11, Federacja Polskich Klubów Kobiet po Mastektomii, tzw. „Amazonki” funkcjonowały w każdym z byłych 49 województw. Najwięcej organizacji kobiecych powstało w latach 1994–1995 w trakcie przygotowywania się do IV Światowej Konferencji na Rzecz Kobiet w Pekinie, która odbyła się we wrześniu w 1995 roku. Powołano wówczas Społeczny Komitet Organizacji Prorządowych „Pekin '95” skupiający 11 różnych związków i stowarzyszeń. Równocześnie funkcjonowały fundacje, organizacje charytatywne, samopomocowe, stowarzyszenia i związki o charakterze wyznaniowym, grupy związkowe i partyjne. Niektóre organizacje pozarządowe zaczęły rozwijać swoje systemy prasowe, chcąc utrzymać łączność wewnątrzorganizacyjną. Rodzaje czasopism kobiecych organizacji pozarządowych ilustruje tabela 3:

Tabela 3. Czasopisma organizacji pozarządowych (1989–1999)

Tytuł, podtytuł, częstotliwość	Wydawca, miejsce wydania, rok	Redaktor
Biuletyn Miesięczny	International Professional Women of Poland, Warszawa 1994	brak danych
Kobiety – Dawne i Nowe Role. Biuletyn Kwartalny	Stowarzyszenie Kobiet z Wyższym Wykształceniem, Warszawa 1994	brak danych
Zeszyt Interwencji Kryzysowej (niereg.)	Wojewódzki Ośrodek Interwencji Kryzysowej, Kraków 1994	brak danych
Niezależność. Dwutygodnik (niereg.)	Fundacja „Parabola”, Kraków-Tarnów 1994	Ewa Jolanta Parol
Biuletyn (niereg.)	Federacja na Rzecz Kobiet i Planowania Rodziny, Warszawa 1995	Wanda Nowicka + zespół
Czterdziestka (niereg.)	Stowarzyszenie Kobiet Polskich po 40–ce, Dąbrowa Górnicza 1996	Barbara Baran
OŚKA. Pismo Ośrodka Informacji Środowisk Kobiecych (kwartalnik)	Fundacja „OŚKA”, Warszawa 1997	Dagmara Baraniewska + zespół
OŚKA Informuje. Kalendarium Wydarzeń (miesięcznik)	Ośrodek Informacji Środowisk Kobiecych i Fundacja Forda, Warszawa 1997	zespół
Nasza Ulica (miesięcznik)	Stowarzyszenie Otwartych Drzwi (Walka z bezrobociem), Warszawa 1998	zespół
Socius.(polsko–niemieckie nieregularne pismo specjalne dotyczące zagadnień społecznych)	Fundacja Boris, Warszawa, 1998	brak danych

Źródło: Zestawienie na podstawie katalogów, bibliografii prasowych i autopsji

Większość tytułów wymienionych w tabeli to biuletyny informacyjne omawiające działalność organizacji, jej członków, plany i programy działania na przyszłość, zawierające ogłoszenia i komunikaty, informacje o innych grupach wsparcia, klubach, spotkaniach, porady czytelnicze, omówienia treści książek itp., jak to czyni „OŚKA Kalendarium Wydarzeń”, „OŚKA. Pismo Ośrodka Informacji Środowisk Kobięcych” oraz „Biuletyn Miesięczny” organ International Professional Women of Poland. Nie unikają również przedstawiania zagadnień związanych z prawną lub społeczną sytuacją kobiet w Polsce. Są również pisma związane z poradnictwem zawodowym. Biuletyn „Czterdziestka” ukazujący się w Dąbrowie Górniczej pod redakcją Barbary Baran skupia wokół siebie działaczki starające się zapobiegać stale powiększającemu się obszarowi nędzy, jak również grupie kobiet po czterdziestym roku życia, którym trudno znaleźć pracę. Pismo przytacza historie z życia bezrobotnych kobiet, udziela porad, jak organizować spotkania z samorządami lokalnymi, jak prowadzić z nimi rozmowy, czego powinny dotyczyć. Podobnym sprawom poświęcony jest inny miesięcznik pt. „Nasza Ulica” (wydawany przez Stowarzyszenie Otwartych Drzwi) podejmujący problem bezrobocia, a dotyczący głównie młodych absolwentek szkół zawodowych i technicznych. Wybrany zagadnieniem socjalnym poświęcony jest nieregularny „Socius” wydawany przez Fundację Boris, dwujęzyczny polsko-niemiecki. Poszczególne numery są profilowane i każdy z nich poświęcony innym zagadnieniom, np. numer pierwszy dotyczył organizacji pozarządowych sektora socjalnego, drugi – ludziom starszym, trzeci – niepełnosprawnym itp. Ogółem do końca 1999 roku ukazało się 7 numerów tego pisma.

Wspomnieć jeszcze należy o czasopismach społeczno-kulturalnych i popularnonaukowych, jak np. „Kobiety – Dawne i Nowe Role” – biuletyn Stowarzyszenia Kobiet z Wyższym Wykształceniem, wydawany przez Ośrodek Badań Socjalno-Prawnych nad Sytuacją Kobiet przy Instytucie Stosowanych Nauk Społecznych Uniwersytetu Warszawskiego, czy też „Zeszyt Interwencji Kryzysowej”, wydawany przez Ośrodek Pomocy i Interwencji Psychologicznej Collegium Medicum Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie. Nieregularny dwutygodnik „Niezależność” porusza zagadnienia pracy oraz społecznej sytuacji kobiet w Polsce. Kwartalnik „OŚKA. Pismo Ośrodka Informacji Środowisk Kobięcych w Warszawie” finansowany przez Fundację Forda ukazuje się w tematycznych numerach: pierwszy dotyczył kobiet w Parlamencie, drugi – przemocy wobec kobiet, trzeci z 1998 roku – wzorom osobowym kobiet, a zatytułowany był „Idolki – autorytety – wzorce”. Czwarty numer został wydany z okazji 50 rocznicy Uchwalenia Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka pod hasłem „Prawa Człowieka – Prawami Kobiet”. Następne numery z 1999 roku dotyczyły „Kobiet

w literaturze”, „Kobiet pracujących”, przedstawiały dyskryminację emerytek w ich staraniach o pracę. Organizacje działające na Rzecz Kobiet mają swoje miejsce w internecie „Kobiety Online–Internet Media”.

Organizacje wyznaniowe

Ruchy religijne, jakie ogarnęły całą Europę po 1990 roku, nie ominęły Polski. Idee głoszone przez Kościół katolicki znalazły wdzięcznych słuchaczy w krajach postkomunistycznych, zwłaszcza wśród kobiet. To kobiety ponoszą na swoich barkach wszystkie ciężary i koszty związane ze zmianami politycznymi i reformami. W krajach postkomunistycznych czuły się one „zagubione i osamotnione w swoich małżeństwach, rodzinach, parafiach i miejscach pracy” – jak to czytamy w przedmowie do pierwszego numeru czasopisma „Effatha. Otwórz się ...” – organu ruchu „Effathy”. Ruch ten narodził się na ogólnopolskim spotkaniu w Niepokalanowie w październiku 1990 roku i został zatwierdzony przez prymasa – Józefa Glempa. Główną organizatorką tego ruchu wśród kobiet została siostra Zofia Klimowska, założycielka Zgromadzenia Sióstr Słowa Bożego i jednocześnie redaktorka kwartalnika „Effatha. Otwórz się...”. Pismo zawierało motto tytułowe „Przez ewangelię – do Jezusa i Maryi”. Działalność tej organizacji polegała na przyswajaniu treści Biblii, Pisma Świętego, umacnianiu autorytetu Kościoła katolickiego. Centralą tego ruchu był Elbląg z oddziałami w Toruniu i Gdańsku. Ruch Effathy zwalcza sekty religijne, jakie pojawiły się w Polsce po 1990 roku, tj. Świadków Jehowy, Adwentystów Dnia Siódmego, Ruchu Okrzyku Północy, Baptistów itp. Miesięcznik „Effatha, Otwórz się ...” początkowo był adresowany do kobiet, ale wraz z rozwojem ruchu cechy te zatracił, stając się ogólnym pismem organizacyjnym.

W 1991 roku Stowarzyszenie Wychowanek Sióstr Niepokalanek rozpoczęło wydawanie „Głosu Koleżeńskiego” organu Zjednoczenia Jazłowieckiego. Pismo w nakładzie 600–700 egzemplarzy ukazywało się do końca 1993 roku. Dotyczyło losów absolwentek Sióstr Niepokalanek, ich przeżyć powojennych, problemów diaspory, tęsknoty do kraju osób zamieszkałych na emigracji.

Stowarzyszenie Matek Katolickich w 1992 roku zaczęło wydawać miesięcznik „Niewiasta”, adresowany do matek polskich. Pismo ukazywało zadania wychowawcze matek-katoliczek, występowało w obronie dziecka poczętego, przeciwstawiało się wszelkiej dyskusji na temat aborcji – tematu wówczas niezwykle popularnego. Oprócz tego podawało przepisy kulinarne, zamieszczało porady na temat zachowania zdrowia, urody, pielęgnacji chorego w domu itp. Miało charakter edukacyjno-informacyjny z pozycji katolickiej. Niestety, wydano tylko dwa numery tego miesięcznika.

Inne pismo – społeczno-kulturalny miesięcznik pt. „List do Pani” – organ Polskiego Związku Kobiet Katolickich pod redakcją Marii Wilczek wychodzi od 1991 roku i jest jednym z najbardziej popularnych wydawnictw katolickich dla kobiet. Genezą sięga roku 1986, gdy ukazywał się podziemny „List” powielany, kolportowany po kościołach w Warszawie. W 1991 roku ujawnił się i przekształcił w „List do Pani”, początkowo był organem Polskiego Związku Zwyczajnych Kobiet, przekształconego następnie w Polski Związek Kobiet Katolickich. Celem tej organizacji – jak czytamy w pierwszym numerze „Listu do Pani” – jest „dbałość o rodzinę i właściwą pozycję kobiety w rodzinie i społeczeństwie, obrona chrześcijańskiego wychowania, podnoszenie kultury życia codziennego”. Naczelną dewizą tej organizacji i jej organu jest, aby: „każda kobieta miała możliwość wyboru własnej drogi życiowej i aby jej praca zawodowa nie była koniecznością ekonomiczną”. Hasło to zbliża ten ruch do feminizmu, ale różni go od niego poglądy na temat planowania rodziny, roli społecznej kobiet, stosunku do pracy zawodowej i wiele innych. „List do Pani” stawał bardzo stanowczo w obronie życia poczętego, chociaż nie był przeciwny stosowaniu naturalnych metod zapobiegania ciąży. „List do Pani” stał się głównym organem katolickiego ruchu kobiecego, skupiającego kilka organizacji nawiązujących do podobnych związków przedwojennych. Zbliżonym w treści zagadnieniom poświęcone są dwa następne czasopisma: „Moja Rodzina” o charakterze społeczno-kulturalno-literackim i „Familia” – ilustrowany magazyn dla kobiet-katoliczek¹⁶. Poruszają one najistotniejsze problemy życia kobiet: bezrobocie i stale poszerzający się zasięg „nędzy kobiecej”, samotne macierzyństwo, zdrowie kobiet, starość i opuszczenie, samotność itp. Obok tego oba magazyny zamieszczają „historie napisane przez życie”, artykuły poświęcone literaturze i sztuce, listy od czytelniczek, jak również dział rozrywkowy: krzyżówki, horoskopy, humor i porady kulinarne. Propagują katolicki model rodziny wraz z całą otoczką, zalecają zachowanie tradycyjnych chrześcijańskich obyczajów i zwyczajów świątecznych.

Chronologię wchodzenia na rynek prasowy czasopism organizacji katolickich ilustruje tabela 4:

¹⁶ K. Czuba, *Wątpliwa „Familia”*, „Niedziela” 1997, nr 5 (2 II), s. 17; Następnie: A. Martynowicz, *„Familia” do „Niedzieli”*, tamże, nr 16 (20 IV), s. 18; E. Polak, *Czas zajęcza?*, tamże, nr 16 (20 II), s. 18–19; A. R. i T. W., *Przemiana do przodu*, „Niedziela” 1997, nr 30 (27 VII), s. 17.

Tabela 4. Czasopisma katolickich organizacji kobiecych (1989–1999)

Tytuł, podtytuł, częstotliwość	Wydawca miejsce wydania, rok	Redaktor
Effatha. Otwórz się ... Pismo Służebnic Słowa Bożego (kwartalnik)	Zgromadzenie Służebnic Słowa Bożego, Pszczółki, potem Warszawa 1990	Zofia Klimowska
Głos Koleżeński. Koleżeńskie Zjednoczenie Jazłowieckie (kwartalnik)	Stowarzyszenie Wychowanek Sióstr Niepokalanek, Warszawa 1991	Zofia Dermałowicz
Niewiasta. Kwartalnik Stowarzyszenia Matek Katolickich	Stowarzyszenie Matek Katolickich	Maria Wrona
List do Pani (miesięcznik)	Polski Związek Kobiet Katolickich, Warszawa 1993	Maria Wilczek
Moja Rodzina. Magazyn (miesięcznik)	Fundacja SOS Obrony Poczętego Życia, Warszawa 1993	Stanisław Orłowski
Familia. Nowoczesna Rodzina Katolicka. Poradnik dla rodzin (miesięcznik)	Phoenix-Press-Media, Wrocław 1997	Agnieszka Bihl

Źródło: Zestawienie na podstawie katalogów, bibliografii i autopsji

Wyznania i kościoły chrześcijańskie nie pozostawały w tyle w prowadzeniu działalności wydawniczej dla kobiet. Publikacje wydawane przez Służbę Niewiast Kościoła Zielonoświątkowego i Kościół Chrześcijan Baptystów zostały przedstawione w tabeli 5.

Tabela 5. Czasopisma chrześcijańskich organizacji kobiecych

Tytuł, podtytuł, częstotliwość	Wydawca miejsce wydania, rok	Redaktor
Samarytanka. Chrześcijańskie Pismo dla Kobiet (kwartalnik)	Służba Kobiet Kościoła Zielonoświątkowego, Warszawa 1989	Tatiana Ilczuk-Hydzik
Punkt Zwrotny. Gazetka Misyjna (kwartalnik)	Chrześcijańska Misja Kobiet Kościoła Zielonoświątkowego, Warszawa 1991	Tatiana Ilczuk-Hydzik
Priscylla. Chrześcijańskie Czasopismo dla Kobiet (kwartalnik)	Komisja Niewiast przy Radzie Kościoła Chrześcijan Baptystów, Warszawa 1993	Renata Furgała

Źródło: Obliczenia na podstawie katalogów, bibliografii prasowych i autopsji

Służba Niewiast Kościoła Zielonoświątkowego już w drugiej połowie 1989 roku przystąpiła do wydawania „Samarytanki. Chrześcijańskiego Pisma dla Kobiet” pod redakcją Tatiany Ilczuk-Hydzik. Pod tą samą redakcją wychodził inny nieregularny magazyn zatytułowany „Punkt Zwrotny” – organ Chrześci-

jańskiej Misji Kobiet Kościoła Zielonoświątkowego. Oba pisma wskazują „na Jezusa Chrystusa jako Zbawiciela, ułatwiającego w rozwiązywaniu problemów życiowych” – jak czytamy w artykułach wstępnych. Pisma polecają czytanie Pisma Świętego i propagują „biblijne poglądy na sprawy seksu w małżeństwie, ideę macierzyństwa i inne kłopoty życiowe”. Celem organizacji i ich organów prasowych jest „odzyskiwanie wiary w Jezusa” wśród kobiet.

Jedynym pismem Kościoła Chrześcijan Baptystów adresowanym do kobiet był kwartalnik „Priscylla. Chrześcijańskie Czasopismo dla Kobiet”. Pismo wydawane było przez Komisję Niewiast, pod redakcją Renaty Furgały, początkowo w Elblągu, potem w Warszawie. Zdaniem redaktorki, jest skierowane do kobiet w różnym wieku, „ma za zadanie inspirować do szukania rozwiązań problemów z Bogiem i w Bogu oraz pocieszać [...] i inspirować do szukania wiary” – napisała o nim Renata Furgała¹⁷.

Periodyki specjalne różnych organizacji kobiecych

W latach 1990–1999 powstały specjalne czasopisma różnych organizacji zawodowych, tj. pielęgniarskich, harcerskich, kosmetycznych, ekonomicznych i kobiet niewidomych.

Pod względem liczby tytułów na pierwsze miejsce wysuwają się wydawnictwa Okręgowych Izb Pielęgniarek i Położnych, które powstały w każdym z byłych 49 województw, natomiast 29 wydało swoje „Biuletyny” lub „Biuletyny Informacyjne”. Ich stopniowe wchodzenie na rynek prasowy ilustruje tabela 6.

Tabela 6. Biuletyny Okręgowych Izb Pielęgniarek i Położnych

Okręgowa Izba Pielęgniarek i Położnych	Częstotliwość	Rok	Redaktor
Gorzów Wielkopolski	dwumiesięcznik	1991	Irena Szklana-Berest
Lublin	nieregularnie	1991	Anna Piątek
Białystok	kwartalnik	1992	Lidia Bińkowska
Bielsko Biała	nieregularnie	1992	Małgorzata Szwed
Chełm	kwartalnik	1992	Teodora Zgliniecka
Elbląg	nieregularnie	1992	Elżbieta Brodziak
Gdańsk	miesięcznik	1992	Anna Dobrzycka
Koszalin	kwartalnik	1992	zespół
Piła	nieregularnie	1992	Marcin Michniewicz

¹⁷ List Renaty Furgały z 26 lutego 1996 r. w sprawie „Priscylli” (zbiór autorski).

cd. tabeli 6

Okręgowa Izba Pielęgniarek i Położnych	Częstotliwość	Rok	Redaktor
Płock	nieregularnie	1992	Krystyna Olędrzyńska
Poznań	miesięcznik	1992	Anna Górna
Przeworsk (Przemyśl)	miesięcznik	1992	zespół
Radom	miesięcznik	1992	zespół
Rzeszów	miesięcznik	1992	Grażyna Aksamit
Słupsk	kwartalnik	1992	Jadwiga Olechnowicz
Tarnobrzeg	nieregularnie	1992	Lidia Piątejewska
Tarnów	kwartalnik	1992	zespół
Toruń	kwartalnik	1992	Krystyna Grabowska
Warszawa	nieregularnie	1992	Anna Piątek
Warszawa - Olsztyn	nieregularnie	1992	Krystyna Piskorz
Częstochowa	miesięcznik	1993	Maria Szymanek
Kielce	miesięcznik	1994	zespół
Konin	dwumiesięcznik	1994	Danuta Sobczyk
Łódź	miesięcznik	1994	Maria Cianciara
Ostrołęka	nieregularnie	1995	Alicja Palczewska
Jelenia Góra	nieregularnie	1995	Roman Wieczorek
Częstochowa	kwartalnik	1996	Włodzimierz Dźbik
Lublin	miesięcznik	1996	Andrzej Tytuła
Szczecin	nieregularnie	1996	Ewa Świętochowska

Źródło: Obliczenia na podstawie bibliografii, katalogów prasowych i autopsji

Biuletyny Okręgowych Izb PiP ukazywały się poszczególnych latach z różnym natężeniem, najwięcej ich powstało w 1992 roku. W następnych latach, gdy już wiadomo było, że nastąpi reforma administracji państwowej i reorganizacja Okręgowych Izb PiP, nie zakładano nowych biuletynów, prawdopodobnie licząc, że będą one powstawać w przyszłości. Nie wszystkie wydawnictwa nosiły ten sam tytuł: „Biuletyn Informacyjny”, gdyż np. w Lublinie, Radomiu, Kielcach i Ostrołęce był to „Informator OIPiP”, w Warszawie zaś wychodził „Biuletyn Pielęgniarek i Położnych”, w Częstochowie – „MPP Magazyn Pielęgniarek i Położnych”, w Szczecinie „Wiadomości w Czepku”, organ Okręgowej Izby Pielęgniarek i Położnych. Treść omawianych „Biuletynów” była zróżnicowana: obok sprawozdań z posiedzeń Izb Okręgowych, Naczelnej Rady PiP, informacji o odbytych szkoleniach, zjazdach towarzystw lekarskich, pielęgniarskich, zarządzeniach Ministerstwa Zdrowia i Opieki Społecznej, rubryki „Z żałobnej karty”, materiałów z konferencji naukowych na temat zdrowia i jego ochrony, zawierały artykuły fachowe, jak również działy

literackie, w których pielęgniarki lub położne miały możliwość debiutu literackiego, najczęściej w krótkich formach: wiersza, opowiadania, felietonu, wywiadu lub żartów i humoru na tematy zawodowe. Omawiano również literaturę fachową, zamieszczano też wykazy książek, które winny znaleźć się w bibliotekach domowych, podręcznych szpitalnych i lekarskich.

Obok „Biuletynów Informacyjnych” ukazywały się czasopisma pielęgniarskie „Magazyn Pielęgniarki i Położnej” – organ Naczelnej Rady Pielęgniarek i Położnych w Warszawie, „Pielęgniarstwo i My” – czasopismo Samorządu Pielęgniarek i Położnych oraz „Troska. Opieka nad Pacjentami ze Stomią” – poradnik dla pielęgniarek, kwartalnik, wydawany w Warszawie kosztem firmy Bristol – Meyers Squb pod redakcją Katarzyny Hammar i kolportowany nieodpłatnie wśród zainteresowanych osób.

Czasopisma innych organizacji i związków kobiecych

W latach 1989–1999 funkcjonowały jeszcze inne organizacje wydające swoje czasopisma dla kobiet, a mianowicie: Polski Związek Niewidomych, harcerstwo żeńskie, Związek Ukrainek w Polsce, Polskie Stowarzyszenie Kosmetyczne Międzynarodowego Forum Kobiet – Oddział w Polsce. Na rynku prasowym ukazywało się wówczas szereg nowych czasopism, co ilustruje tabela 7.

Tabela 7. Czasopisma różnych organizacji kobiecych w Polsce

Tytuł, podtytuł, częstotliwość	Wydawca miejsce wydania, rok	Redaktor
„Głos Kobiety”. Dwumiesięcznik dla Pań	Polski Związek Niewidomych. Zarząd Główny, Warszawa 1958 (brajlem, od 1994 także w druku)	Zofia Krzemkowska
„Harcerka. Pismo Organizacja Harcerek”. Miesięcznik	Główna Kwatera Harcerek, Kraków 1989	Anna Głód
„Zuchmistrzyni. Biuletyn Metodyczny Małopolskiej Chorągwi Harcerek”. Miesięcznik	Małopolska Chorągiew Harcerek. Główna Kwatera Harcerek ZHR, Kraków 1989	Wiesława Stojek
„Krynycia”. Kwartalny dodatek do tygodnika „Nasze Słowo” (w jęz. ukraińskim). Miesięcznik	Związek Ukrainek w Polsce, Warszawa 1993–1995	Katarzyna Sierocka

cd. tabeli 7

Tytuł, podtytuł, częstotliwość	Wydawca miejsce wydania, rok	Redaktor
„Kobieta i Biznes”. Miesięcznik	Międzynarodowe Forum Kobiet, Kolegium Gospodarki Światowej SGH, Warszawa 1993	Ewa Lisowska
„Kosmetyka i Kosmetologia”. Dwumiesięcznik	Polskie Stowarzyszenie Kosmetyczne, Warszawa 1993	Danuta Wernic

Źródło: Obliczenia na podstawie bibliografii i katalogów prasowych oraz autopsji

Pierwszy tytuł wymieniony w tabeli 7 „Głos Kobiety” powstał po przekształceniu działu pt. „Niewidoma Kobieta” w „Pochodni” – głównym organie Polskiego Związku Niewidomych w Polsce w 1958 roku. Następnie dział usamodzielniał się i wychodził jako brajlowski kwartalny dodatek do „Pochodni”, by wreszcie w 1994 roku otrzymać samodzielną wersję czarnodrukową¹⁸. Pierwszą redaktorką była Jadwiga Stańczakowa, od 1963 roku w wyniku plebiscytu czytelniczek zmieniono tytuł na „Głos Kobiety”, redakcję zaś przejęła Zofia Krzemkowska. „Głos Kobiety” zawiera w 30% przedruki z „Przyjaciółki”, „Kobiety i Życia”, „Zwierciadła” i „Filipinki”, a resztę pisma wypełniają listy od czytelniczek, artykuły własne pisane przez pedagogów, psychologów, dietetyków, lekarzy okulistów itp. Redakcja stara się przychodzić z pomocą kobietom pozbawionym wzroku. Gdy w styczniu/lutym 1994 roku „Głos Kobiet” zaczął również wychodzić w wersji czarnodrukowej, poszerzono zakres przedruków również o „Twój Styl”, „Pani” oraz inne czasopisma kobiece wchodzące na rynek prasowy. Poszerzono również zakres tematyczny o porady kosmetyczne, kulinarne, praktyczne, a ponadto o wspomnienia i wypowiedzi kobiet adaptujących się do nowych warunków po utracie wzroku, ich przemyślenia, ostrzeżenia, uwagi.

W 1989 roku zaczęło odradzać się harcerstwo żeńskie, które wyłoniło się z harcerstwa ogólnego, nawiązując do czasów II Rzeczypospolitej, gdy działały obok siebie dwa harcerstwa: żeńskie i męskie. Komenda Główna Harcerek mieści w Krakowie i w 1989 roku powołała do życia dwa miesięczniki: „Harcerkę. Pismo Organizacji Harcerek” pod redakcją Anny Głód – pismo dla instruktorek harcerskich oraz nauczycielek opiekujących się harcerstwem żeńskim i drugie pismo dla młodszych – „Zuchmistrzynie. Biuletyn Metodyczny

¹⁸ H. Wróbel, *Głos kobiety w oczach czytelniczek*, „Pochodnia” 1972, nr 3, s. 31–33; J. Stańczak, *Trzy początki*, „Prasa Polska” 1976, nr 7/8, s. 49–56; T a ż, *Początki*, „Pochodnia” 1978, nr 9, s. 12–13; T a ż, *Pożegnanie z lękiem*, „Polityka” 1979, nr 13, s. 10.

Główniej Chorągwi Harcerki ZHP” pod redakcją Wiesławy Stojek. Były to pisma metodyczne związane z działalnością harcerską, organizowaniem zbiórek, obozów, zawierały przykłady pogadanek, imprez i zabaw harcerskich. Były też z „tradycjami, specyfiką, ale i potrzebami, zadaniami, jakie stawiają obecne czasy przed dziewczętami” – jak napisała kierowniczka Wydziału Zuchowego KG Harcerki¹⁹.

W 1993 roku po raz pierwszy do głosu doszły kobiety reprezentujące mniejszości narodowościowe w Polsce, jak np. Związek Ukrainek, który w latach 1993–1995 wydawał kwartalnik „Krynycia” – dodatek do tygodnika „Nasze Słowo”. „Krynycia” ukazywała się w języku ukraińskim pod redakcją Katarzyny Sierockiej. Było to czasopismo społeczno–kulturalne i organizacyjne, podkreślające ważną rolę Matki-Ukrainki w narodowym, patriotycznym i religijnym wychowaniu młodego pokolenia, przedstawiające losy kobiet w czasie okupacji hitlerowskiej, martyrologię kobiet Ukrainek, ich społeczne położenie w okresie okupacji sowieckiej. Pismo ukazywało się do maja 1995 roku, a następnie z powodów ekonomicznych uległo zawieszeniu.

W 1993 roku pojawiły się też kobiece czasopisma organizacji gospodarczych, jak np. Międzynarodowego Forum Kobiet pt. „Kobieta i Biznes”. Celem pisma jest podkreślenie udziału i zaangażowania kobiet w rozwój sektora prywatnego, w „small biznes”, w przedsiębiorczość gospodarczą. Pismo pokazuje również doświadczenia kobiet Anglii, Stanów Zjednoczonych, Włoch i Francji, które już tę drogę odbyły. Organizacja, podobnie jak jego pismo, stara się obudzić w kobietach polskich świadomość i wiarę we własne umiejętności, zwalcza stereotypy „w podejściu do roli kobiet, z których wynika niska samoocena kobiet i brak wiary we własne możliwości” czytamy w artykule od redakcji w nr 2–3 z 1996 roku. Pismo tworzy wizerunek kobiety aktywnej w życiu zawodowym, społecznym, politycznym, kobiety samodzielnej finansowo, ale nie rezygnującej z życia osobistego: małżeństwa, dzieci i rodziny.

Wspomnieć jeszcze należy o Polskim Stowarzyszeniu Kosmetycznym, skupiającym głównie: farmaceutki, chemiczki, kosmetyczki itp., które w latach 1993–1996 wydawało dwumiesięcznik „Kosmetyka i Kosmetologia” pod redakcją Danuty Wernic. Pismo donosiło o pojawiających się co roku nowościach z zakresu kosmetyki i pielęgnacji urody oraz zachowania zdrowia. Stanowiło podręcznik i źródło informacji dla sklepów chemicznych i kosmetycznych, dla pracowni i gabinetów pielęgnacji urody itp.

Kobięcy ruch organizacyjny jest jeszcze ciągle w stadium tworzenia się, co roku przybywa nowych organizacji i ich czasopism. Mimo istnienia wielu

¹⁹ W. S o j e k , *List z 16 lutego 1995 roku w sprawie „Zuchmistrzyni”* (zbiory autorskie).

organizacji kobiecych, brakuje w Polsce kobiecego lobby wspierającego się nawzajem, a zwłaszcza w dążeniu do samodzielności ekonomicznej, samouświadomienia, że swoją podrzędną sytuację społeczną można i trzeba zmienić. Na Zachodzie Europy organizacje kobiece udzielają sobie wsparcia i pomocy. Jak powiedziała w jednym z wywiadów Krystyna Janda, kobiety na Zachodzie Europy „bardzo się tam popierają. Jest ich dużo na stanowiskach, ułatwiają też start innym kobietom. Tam kobiety robią karierę dzięki kobietom, coś jakby klan kobiet. U nas to nie istnieje”²⁰. Sytuacja taka powstała dlatego, że przez prawie pół wieku ruch kobiecy był kontrolowany przez władze partyjne. Jedyną polityczną organizacją kobiecą, Liga Kobiet, stanowiła „pas transmisyjny uchwał i zaleceń PZPR” do realizacji wśród kobiet, a jej zakres działania sprowadzał się do organizowania kursów gotowania, pieczenia, szycia, czy dekoracji tortów oraz pochodów na 1 Maja, czy też akademii ku czci”. Wpisany był, co prawda, w tekst Konstytucji PRL szeroki wachlarz uprawnień kobiet, których nikt nie respektował, nie było organów egzekwujących zapis konstytucyjny, a było to wygodnym parawanem dla władzy politycznej. Taka sytuacja uspiła kobiety i ich świadomość o swojej sytuacji społecznej. Przywykły do dwuzawodowości, do pracy zawodowej i „roboty domowej” na „drugiej zmianie”. Totalitaryzm – z natury rzeczy patriarchalny, był przeciwny wszelkiej samodzielności kobiet i ich społecznej inicjatywie, co spowodowało bierność kobiet, brak przedsiębiorczości i wiary we własne siły, brak podstawowej wiedzy o uprawnieniach i obowiązkach. Dlatego też jest tak wiele do odrobienia, nim kobiety polskie zdobędą poziom świadomości kobiet w Europie. Coraz częściej w sondażach społecznych można znaleźć wypowiedzi na temat feminizmu oraz sytuacji kobiet w Polsce²¹. Wśród interlokutarów, niezależnie od płci, wymienia się feminizm jako ruch społeczny działający na rzecz obrony i interesów kobiet, dążący do wyzwolenia i samodzielności ekonomicznej kobiet, a ponadto uznaje się, że ruch ten jest w Polsce potrzebny.

²⁰ K. J a n d a, *Te okropne kobiety robią karierę...* „Kobieta i Życie” 1988, nr 23, s. 3 i nast.

²¹ *Mężczyźni mają lepiej. Sondaż CBOS dla „Wysokich obcasów”, „Wysokie Obcasy” 1999, nr 21, s. 24–30.*

Zofia Sokół

The Magazines of Women's Organisations in Poland in the Years 1989-1999

Summary

This article concerns the magazines published by the emerging movement of women's organisation in Poland in the last decade of the 20th Century. The work includes a historical introduction, which discusses the origin and development of women's organisations until the end of the 19th Century, through the interwar period, Nazi occupation and 45 years of People's Poland, during which two women's organisations were active: Women's League and Circle of Rural Housewives.

In the years 1989–1999, 67 new titles of magazines were published by unions, societies, foundations, federations, clubs and political parties or business associations which grouped women.

Next journals of non-governmental institutions began to appear, 10 of which started publishing activity of socio-political and economic character.

A separate group includes publications of religious organisations – Catholic – 6 titles and Christian - 3 titles.

Another group of publications are specialist magazines of various women's organisations, e.g professional magazines (29 titles), girl-guides magazines (2 titles), association of cosmeticians, economists, the Union of the Blind and the Union of the Ukrainian Women in Poland - total of 6 titles.

The article is illustrated by Tables.